

je li pesnik suvišan

Tako propada život, prelazeći u ništa. Automatizacija jede stvari, očeđu, nameštaj, ženu i strah od rata. I, eto, za to da bi se vratilo osjećanje života, da bi se osetile stvari da bismo kamen učinili kamenim, i postoji to što se naziva umetnošću. Cilj je umetnosti da dâ osećanje stvari kao viđenja, a ne kao prepoznavanje; umetnički postupak je postupak »oneobičavanja« stvari i postupak otežane forme, koja uvećava teškoću i dužinu percipiranja, jer perceptivan proces u umetnosti postaje sam sebi cilj i treba da bude produžen; umetnost je način da se doživi stvaranje stvari, a stvoren u umetnosti nije značajno.

V. Šklovski

Konstatacijom da automatizacija jede stvari, da jede sav svet koji čoveka okružuje, Viktor Šklovski je započeo izgradnju jednoga shvanjanja, jedne književne teorije koja se danas već razvila u niz formalno-strukturalnih istraživanja. Ono, pak, što nas u ovoj konstataciji interesuje nije početak nove teorije ili novoga pristupa poetskim pojivama; Viktor Šklovski je ovom izjavom ušao u red ljudi koji su zabitom upozoravali u našem veku na opšti razvojni smer kulture. Dok su jedni upozoravali da stvari rastu, da ispunjavaju naš svet, da nam zaklanjaju vidik ka izvornome zbijanju, on ističe suprotno: da nam stvari izmiču, da navika i automatizacija jedu stvari i prazne svet. Međutim, suprotnost je ovde prividna, a opasnost na koju upozoravaju je jedna: svet u kome živimo opasno se zatvara kao svet čistih stvari ili svet odbeglih stvari (kao mrtav ili pust) i sve više ga prihvatomu kao jedini mogući. A ipak: kakav je taj svet u kojem se zatvaramo kao u sudbinsku školjku, a mnogi nas upozoravaju da je moramo rastvoriti, da moramo pogledati s onu stranu, gotovo izvan svoje sudsbine? I je li moguće prevladati vlastitu istorijsku sudsbinu?

Tamo gde je mnogo proroka — pravoga nema. Često upozorenje prestaje da bude upozorenjem. A naročito ako ostaje u onoj istoj sferi prema kojoj se kritički odnosi i na koju nastoji da nam usredsredi pažnju. Stoga nije čudno što smo gotovo svi izgubili poverenje u ona raznolika i već mnogobrojna misaona nastojanja koja dopiru do granica našega stvora i ističu puku potrebu da ga treba prevladati. Mi se, u stvari, divimo snazi misaonog prodora, moći spekulativne misli. Ali misao koja najdalje dostiže vraća se sebi samoj, posuvraćuje se; čak i kada ukazuje na nove

mogućnosti, — i tada su to samo njene mogućnosti. Izvan sebe ne može. Zato se, izgleda, poverenje mora preneti na čin, na neposredan zahvat: izvan svih upozorenja, van svih pročkih reči koje izriču vidovnjaci našega vremena i kulture.

Ali je isto tako nesumnjivo da nam svest o vlastitom položaju, svest da treba prevladati svoju istorijsku sudsbinu otkriva, čini mi se, jedino mesto gde se danas mogu javiti moderna tragička osećanja. A tragička osećanja su nas toliko napustila da se jednoj ovakvoj mogućnosti radujemo. Lomače su davno ušle u rezervate istorije, dobile su svoje mesto u muzejima i mi o njima govorimo bez straha da se povrate, bez jeze da čemo se i sami na njima naći. O odvažnosti da ih otuda istrgnemo i da sami podemo na njih, — ne može se ni govoriti. A upravo nam one mogu pomoci, upravo nove lomače moraju biti upaljene na krajevinama našeg sve uređenijeg, sve udobnijeg, sve komfornejeg vidokruga. Tragička osećanja su jedina moguća vatra za nove lomače. Misao koja nas dovodi do ruba, koja osvetljava našu širu istorijsku situaciju, koja nas suočava sa sudsbinom u svetu pod »praznim nebom«, jedina je u stanju da vaskrsne istorijski sukob, da nas doveđe na front jednog unutarnjeg samoobraćuna. Protiv sebe samih! Jer se jedino tako može doći do istorijske tragedike. Jer nema tragike bez samoubilačkih pogdignite ruke. I ta ruka ne može biti simbol, istorijska analogija i prisjećanje: u njoj je stvarna odluka sa doista krvavim prstima.

A u savremenom svetu to su mogli i još samo mogu pesnici. Oni mrtvo meso reči transformišu u odluke koje se protiv njih sađu i okreću. Na vidiku okamenjenih značenja, simbola, oznaka, kao i jezičkih ljuštura, oni tragaju za odlukom koja će ih izneti iz uređenog, obezbedenog, mirnog življenja. Ostavljajući moć i snagu, uverenost naših već davno mrtvih heroja, koji prolaze svetom kao romantični lutak. Ona druga, tamna oblast sumnje i očaja — njihovo je jedino utočište. Ne prihvataju ponudena rešenja, jer su lažna; na rubovima jednog zrelog sveta oni otkrivaju njegovu unutrašnju propast. I kako da ih ne proganjaju! Oni žive od vlastite smrti, a svet uporno hoće da je večan. On počiva na moćima što stvaraju lažnu istoriju. Ništavilo što u njima samima raste moćni proglašavaju za laž koju jeretici izmišljaju. A pesnici su jeretici, ili nisu pesnici.

Tvrđnja Viktora Šklovskog dovodi nas do ruba i otkriva potajnu opasnost koja se i u same reči uvukla. Jer, nigde automatizam ne može postati tako moćnim kao u rečima, i nigde ne može biti tako poguban. Pogotovo za pesnika. Reč je uvek bila za njega odstupnica, pribište iz neposredne i mrtve datosti, iz trome mase stvari. Tamo gde je sve ostvareno, gde glupa činjenica »nameće svoje jeste« izvan svih mogućnosti, tamo je pesniku oduvek reč priticala u pomoć. Jer, reč, jezik, nužno negira stvari u njihovoj prvobitnoj datosti; ona je naša interpretacija stvari, stvar ispredovanu našim ljudskim smislim...

Put od stvari ka reči je put od spoljnog ka unutrašnjem, od »prirode« ka »duhu«. Reč je »deo našeg prostora i zaborava« (B. Miljković). Ali, ako u jednom opštem procesu, kada se od stvari odlazi, i jezik počne da ih jede, onda je to početak najvećeg izdajstva za pesnika. Proces o kome govori Šklovski nigde nije tako intenzivan i odlučan kao u jeziku, dakle, tamo gde pesnik bije sve svoje bitke. Ako tvrdnja Viktora Šklovskog izaziva zebnju, jer govori o pražnjenju našeg ljudskog sveta, onda nikao tu zebnju ne može preživeti tako neposredno kao pesnik. Niko kao on ne oseća kako jezik jede stvari. I zato se on danas i nalazi na samom rubu našega sveta: tamo gde se otkriva njegov pravi smisao. Njegov poznavanje je danas odgovorno i veliko. A činjenica što ga savremeni svet tako dosledno proganja na svoje margine, što njegove izjave pretvara u dekorativne ukrase, što ga podseća na njegovu suvišnost, nepotrebnost — još jednom potvrđuje da nikao ne voli vlastitog grobara. Jer praznina koja sve glasnije odzvanja u pesnikovim rečima samo je deo one potajne praznine koja iznutra rastvara naš toliko crvst, ureden i zatvoren svet.

Reči jedu stvari — verujem da je to strašnije upozorenje od poznatog ničanskog da

pustinja raste. Strašnije za pesnika, jer je njemu bliže, jer mu se pustinja ovde na najlukaviji način prikrada. U težnji da svet potčini sebi, da njime ovlađa i time prebrodi sve nepoznanice i sve opasnosti na koje u svetu nailazi, čovek se odvajkada služio jezikom, kao najsigurnijim sredstvom. Stoga nije čudo što je strah, verovatno, prethodio nevezanom izrazu; što je poezija, sigurno, starija od proze, jer je u vezanom, strože organizovanom poetskom izrazu, lakše bilo pokupiti jezičke nitti i izgraditi smislenu sliku nasuprot spolnjem, zastrujućem svetu. Poetske slike tvore jezik u jeziku; one više izgraduju novi svet no što objašnjavaju onaj od kog polaze. Čak i kada objašnjavaju — tvore. Ali njihov oslojanac ne može biti izvan opštег jezika koji se isto tako zatvara u jedan sve potpuniji i sve efikasniji sistem smisleno organizovanih znakova. I ukoliko su ti znakovi srećnije uklapljeni u celinu, utoliko su funkcionalniji, utoliko više gube od vlastite supstance, utoliko oni sami sebe više napuštaju. Značenja rastu, ali zato supstanca strada. Značenja i funkcije jedu supstancu u jezičkim znakovima. Reči tako sve više postaju prazni okviri. Priroda ovde, u jeziku, ustupa pred duhom. Nema značajnijeg pesnika koji se pred ovom prazninom nije zaustavio. Jer je upravo ova praznina u rečima bila jedini »čist prostor« za njegove imaginativne moći. U supstanci koja je sa svih strana nadirala, u materiji koja je stvar tvrdoglavu držala zatvorenom u sebi samoj, pesnik je nalazio jedini »otvor« u rečima. Reč je »otvor« na stvarima kroz koji se dozivaju ljudska značenja. Pesnik je zato slavio jezik.

Ali onoga trenutka kada ti znakovi zatvore vlastiti sistem i svoju prirodu iz materije prenesu u funkciju, kad se njihovo ponašanje, dakle, potpuno podredi mestu u sistemu, tada počinje pesnikova borba sa jezikom, pesnikovo suprostavljanje jeziku. Jer, pesnik ne može pristati na funkcionalan, a prazan svet koji mu jezički sistem nudi, odnos prema običnom jeziku. U udaljavanju od tog jezika i u približavanju njemu formiraju se različiti poetski idiomi. I ukoliko se jezik više zatvara u sebe, ukoliko se reči više prazne, postaju etiketama stvari, zaklanjaju same stvari njihovim imenima — utoliko je pesnik radikalniji. Reči — oznake koje nadomeštaju stvari on nužno lomi, njegov izraz se sve više udaljava od »normalnog«. U nadrealističkim slobodama, futurističkom rečetvorstvu i zaumnom jeziku, ova je težnja dovedena do krajnjih granica. Sa jezikom koji se sveo na etiketiranje, pisci našeg vremena su u jednom trenutku gotovo sve veze prekinuli. Ali je time prekinuta i mogućnost komuniciranja. Ukipanje jezika je bilo istovremeno i ukipanje poezije. Pesnici su pucali u same sebe. Ne može se poreći da je to bilo, bez obzira na »rezultat«, veličanstven trenutak književne istorije. Skriveni samoubilački nagoni poezije, njena večita spremnost na samonegaciju, obznanjeni su na najneposredniji način.

Posle ovog »samoubilačkog« obrta povratak opštem jeziku je bio nužan. Jer, pesnik može preduzeti bilo kakav poduhvat samo u jeziku. To je, između ostalog, jedino iskustvo koje je doneo iz svoje krajnje jezičke pustolovine. Ali, istovremeno, on ne sme niti može pristati da reči opštega jezika doista jedu stvari i vlastitu, materijalnu supstancu. Przina koja u njima raste sve stravičnije odjekuje našim svetom. I upravo je tu pesnikovo mesto, tu gde je najveća opasnost, gde reči postaju ljuštute i stvari izmiču. Ako pustinja raste u rečima, onda će je najneposrednije pesnik osetiti. I tek će tu, na samome rubu, moći da oseti tragiku savremenog čoveka. Gde su opasnosti — tamo je i moguća tragika. A svežina sveta, »večita svežina sveta«, iz koje izrasta pesma i na kojoj, kod nas, tako dugo i tako dosledno insistira pesnik Dušan Matić? Ona je našem svetu data pre svega, kao pronadrena tragika. Treba povratiti drevne lomače, treba ponovo pristati na samoobraćun kao na lomaču. Pesnikova jeres otkriva unutarnje ništavilo ovog našeg već zrelog sveta. I pesnička strepnja našeg vremena je spasonosnija ukoliko je veća; jer očaj je jedina nada u svetu gde je sve tragičko iščilelo. Očaj je, zasad, pesniku, jedini, pravi zavičaj. Inače: »Automatizacija jede stvari, očeđu, nameštaj, ženu i strah od rata«.